

Úvodní slovo Petra Daňka na zahájení konference 27. 9. 2013

Milí kolegové a kolegyně, studenti a studentky, vážení hosté, přátelé,

rád bych vás přivítal v příjemném prostředí Přírodovědecké fakulty UP, ač sám jsem tu host.

Nemám v úmyslu tady vyzdvihovat výsledky projektu, kvůli kterému jsme se tu dnes sešli, ani vyjmenovávat jeho cíle a priority, nebo diskutovat jeho problémy. Vy, kdo se na projektu Geoinovace podílíte, je znáte dobře, a pro vás ostatní nejsou tak podstatné.

Dovolte, abych úvodem konference, která se jmenuje „Nové metody ve výuce geografie“, krátce představil některé otázky, či problémy, se kterými se při vlastní výuce potýkám, a následně, v diskusích této konference, vás požádal o vaše odpovědi, či názory na možná řešení těchto otázek.

Naše společnost a životní prostředí se rychle proměňují, a s tím se nutně proměňuje i geografie jako disciplína, která tuto společnost a prostředí v jejich vzájemných vztazích interpretuje. Proměna disciplíny s novými přístupy, tématy a metodami představuje nové výzvy pro výuku geografie na univerzitách; současně nové informační a komunikační technologie otvírají nové možnosti. Nejde jen o „výzvy“ ve významu možného, „fakultativního“ vylepšení: je čím dál tím méně možné úspěšně učit tradičně; proměna disciplíny i světa, který interpretuje, si nějaké změny vynucuje. Jde na jedné straně o „problém“, který je třeba řešit, a současně, na druhé straně, o příležitost, šanci na pozitivní změnu.

Tyto „problémy a zároveň příležitosti“ můžeme označit jako otázky nebo jako výzvy. Některé z nich jsou starší, ale v důsledku kulturního obratu v geografii, prostorového obratu a metodologické proměny ve společenských vědách, i v důsledku nástupu ICT techniky do výuky, dostaly novou podobu či intenzitu.

Které otázky/výzvy mám na mysli? Je jich šest:

(1) *Teoretické versus aplikační zaměření.* Současná geografie je teoreticky hluboce ukotvená, přičemž množství filosofii, které toto ukotvení poskytují, je neobyčejně široké, širší než v jiných oborech a širší, než bylo běžné v geografii před 20, 30 či 40 lety (vč. realismu, pozitivismu, post-strukturalismu, marxismu, feminismu, fenomenologie aj.). Úspěšná vědecká kariéra, pro kterou jsou studenti připravováni, předpokládá zvládnutí širokého teoretického základu. Současně však většina absolventů nebude působit ve výzkumu, ale v aplikační sféře (v úřadech, firmách), kde se jim teoretické znalosti sice můžou hodit, ale více od nich bude očekávána znalost praktických postupů, politik, dokumentů nebo zákonů. Jak nastavit rovnováhu mezi teoretickým a aplikačním zaměřením a současně nechtít po studentech vše? Nebo lze otázku položit jinak: má jít zkvalitnění výuky spíš cestou prohloubení teoretického zaměření nebo aplikačního?

(2) *Regionální versus obecné interpretační zaměření.* Tradiční rolí geografie i geografického vzdělání bylo přinášet informace o jiných krajích a regionech, ať už z důvodu obecného rozšíření znalosti

světa (ukojení pudu zvědavosti) nebo z praktických důvodů. Tradiční, převážně popisná regionální geografie zůstává součástí disciplíny jako jedna z jejích výhradních domén, a po výuce regionální geografie existuje určitá praktická poptávka, např. z oblasti zahraničního obchodu, rozvojové spolupráce, žurnalistiky či cestovního ruchu. V důsledku kvantitativní revoluce v geografii však dnes ve výuce převažuje obecné interpretační zaměření, s důrazem na analýzu procesů a problémů (jako je migrace či globální oteplování). Je to dobře? Má se výuka geografie na univerzitě víc vrátit k tradičním regionálkám a věnovat víc času geografii východní Asie, Evropské unie a Olomouckého kraje? Nebo naopak nechat tradiční regionální geografii střední škole a tiše předpokládat, že naši studenti to znají, a věnovat se víc novým, více teoretickým přístupům, jako je např. nová kulturní geografie? Nebo (více) rozdělit univerzitní výuku na obory a specializace nejen podle linie fyzická/humánní geografie, ale i regionální/obecná? Nebo hledat způsoby jak regionální geografii dělat jinak, nově, netradičně (viz volání po nové regionální geografii jako metodě porozumění současnému měnícímu se světu např. Murphy a O`Loughlin 2009 nebo Winder a Lewis 2010).

(3) *Faktografické zaměření versus teoretické a metodologické.* Dnes každý student s připojením k netu dokáže během přednášky aktualizovat nebo opravit fakta prezentovaná přednášejícím. V prestižních geografických časopisech jen výjimečně najdeme „data“ ve formě tabulek, grafů nebo map. Má vůbec smysl ještě učit nějaká fakta, např. o obyvatelstvu nebo hospodářství, nebo studenty jen odkázat na zdroje na webu a věnovat se vysvětlení procesů, teorií a metod? Tato otázka byla do značné míry již zodpovězena odklonem od výuky faktů a důrazem na interpretaci procesů. Ale nevede dnešní přesycení informacemi k tomu, že je pro studenty obtížnější se v nich orientovat a odlišit informace s vyšší vypovídací hodnotou a z důvěryhodných zdrojů od těch ostatních?

(4) *Frontální výuka versus e-learning.* Většina vysokoškolských učitelů dnes tráví více času věnovanému výuce před monitorem než před studenty. Jsou pro to dobré důvody a většina univerzitních manažerů to podporuje. Za prvé, místo aby vyučující na přednášce prezentoval jen svůj pohled, filtrovaný mj. jeho zájmy, sociálním postavením či politickou orientací, může studentům zpřístupnit texty a audio/videoprezentace přednášek světových odborníků na dané téma a ukázat tak více možných přístupů, interpretací. Za druhé, je to efektivní z hlediska počtu žáků připadajících na učitele, a časově flexibilní pro učitele i žáky. Ale při e-learningu se také leccos ztrácí, mj. vliv osobnosti učitele, jeho/její interakce se studenty a interakce studentů navzájem. V praxi to většinou končí kompromisem: zatím je poměrně málo kurzů, které jsou čistě elektronické, ale i těch, které jsou založené jen na přednáškách a seminářích. Který z těchto přístupů víc posilovat?

(5) *Výklad versus interaktivní diskuse a hry.* Ve výuce geografie i na univerzitách se začínají ve zvýšené míře prosazovat „nové“ metody výuky jako skupinové diskuse, interaktivní semináře či semináře založené na hraní rolí. Jsou pro to dobré důvody: např. studenti proniknou více do hloubky problému, seznámí se nejen s fakty, ale zaujmou k problému vlastní stanovisko, a

zamyslí se nad možnostmi řešení problému. Důležité je určitě i to, že tato forma je mezi studenty oblíbená. Ale druhou stranou těchto metod je např. to, že se toho nestihne probrat mnoho. Nebo že výsledek diskuse závisí na znalostech, zájmu a připravenosti studentů. Je možné touto formou učit vše? Existuje vhodný poměr mezi výkladem a interaktivními metodami? Je řešením např. kombinace „tvrdého“ čtení textů a studia elektronických materiálů doma a „hravé“ diskuse v semináři na fakultě?

(6) *Čeština versus angličtina*. Výuka v angličtině je všeobecně podporována. Studenti si osvojí anglické termíny, snáze se orientují v anglické literatuře a je pro ně snazší později publikovat v impaktovaných časopisech a uplatnit se v zahraničí. Je to výhodné také s ohledem na dostupnost literatury i z hlediska otevřenosti výuky pro zahraniční studenty (s nezanedbatelným dopadem na hospodaření fakulty). Současně to ale vede k tomu, že čeští studenti neznají české odborné výrazy, jejich seminární práce jsou plné anglických názvů pro jevy, pro které máme české termíny, a někdy neznají české „školy“ a odborníky. Lze najít vhodný poměr mezi výukou v češtině a angličtině? Můžeme po studentech vyžadovat, aby četli anglické texty v programech akreditovaných v češtině? Lze motivovat české studenty, aby si zapsali kurz v angličtině, když podobný nebo stejný se vyučuje v češtině? Je žádoucí převádět výuku např. v doktorských nebo magisterských programech zcela do angličtiny, jak se to děje v některých jiných státech?

Byl bych rád, kdyby těmto otázkám mohla být věnována část diskuse v průběhu kulatých stolů, které jsou hlavní náplní této konference. Především bych rád znal názor profesionálů, didaktiků geografie, a velmi mě těší, že vás zde můžeme (v hojném počtu?) přivítat. Samozřejmě jsou vítány i odpovědi a názory všech ostatních účastníků, včetně studentů: nějakou zkušenost s výukou geografie máme všichni.

Tyto otázky (a bylo by možné formulovat další) nemají jasné odpovědi. V praxi jsou zpravidla řešeny pragmaticky, s ohledem na tradici univerzitního pracoviště a jeho personální obsazení. Je však nutné je nějak řešit, zaujímat stanoviska, volit priority, a tím (pozitivně?) usměrňovat změny ve výuce geografie. Většinou nepůjde o krajní stanoviska typu výhradně teoreticky zaměřená výuka obecné geografie v angličtině, ale spíše o postupnou změnu důrazu, včetně stanovení žádoucího cíle či směru.

Projekt „Inovace výuky geografických studijních oborů“ (Geoinovace) byl koncipován jako příspěvek do diskuse o změnách směru či důrazu v univerzitní výuce geografie, neboli jako příspěvek ke snaze o dosažení „pozitivní změny“ ve výuce. Hlavní metodou, která byla použita, bylo vytvoření různých studijních „pomůcek“ ve formě nových studijních materiálů, projektů interaktivních seminářů a her, učebnic, e-learningu atd., tedy vytvoření nástrojů pro výuku, které mohou být využity těmi učiteli, kteří chtějí experimentovat s novými přístupy a vidí možnosti pro pozitivní změnu ve výuce, ale vzhledem k pracovnímu zatížení nemají dost času tyto materiály vytvářet.

Projekt se snažil být příspěvkem k (šesti) výše uvedeným otázkám/výzvám, a prakticky – ve výuce – ověřoval možnosti „pozitivní změny“ v uvedených otázkách:

- v prvním případě snahou zvýšit povědomí o nových, v české geografii málo známých filosofiích a teoriích, a současně posílit aplikační funkci skrze těsnější spolupráci s organizacemi „geografické praxe“; (většinou to bylo formou výuky mimo tradiční přednášky a semináře, stáže studentů v organizacích, přednášky expertů z práce, exkurze po organizacích)
- ve druhém případě bylo snahou řešit problém „zátěže regionální geografii“ formou vytvoření kvalitních studijních materiálů, umožňujících zefektivnění výuky bez zvýšení časové či kreditové dotace;
- podobně řešení rozporu mezi neochotou zcela se zbavit faktografie a současně snahou neztrácet s ní čas bylo hledáno skrze vytvoření aktuálních faktografických studijních materiálů, převážně elektronických, umožňujících studentům snadno dohledat fakta, která možná od střední školy zapomněli;
- byly vytvořeny a vyzkoušeny e-learningové kurzy, řada interaktivních seminářů a rolových her, zavedeny nové kurzy v angličtině.

Rozsah projektu byl značný. Bylo zavedeno 15 nových předmětů a výuka 14ti tradičních předmětů byla významně změněna. Další aktivity směřovaly k podpoře tohoto hlavního cíle (tj. inovace výuky): zlepšení jazykových kompetencí a prezentačních dovedností vyučujících, jejich studijní cesty na zahraniční univerzity, přednášky odborníků ze zahraničních univerzit, posílení institucionálních i osobních kontaktů s pracovišti aplikační sféry v ČR a řada dalších.

Předtím, než dám prostor k diskusi, bych zde rád ještě zmínil další významný cíl projektu. Tím bylo větší zapojení doktorandů do přípravy výuky a tím i jejich vyšší integrace s příslušným geografickým pracovištěm. Málokdo dokáže lépe a kriticky hodnotit používané metody výuky a její obsah a konfrontovat je se svými představami o „správném“, lepším děláni geografie, než nejlepší čerství absolventi studia, kteří se rozhodli s disciplínou spojit svůj profesní život. Projekt umožnil, institucionálně i materiálně, nejlepším doktorandům věnovat celou jejich pracovní kapacitu odborné geografii a rozdělit čas mezi vlastní výzkum (v rámci dizertace) a inovace výuky – podobně, jako to dělají starší učitelé. Dva uvedené cíle se tím podařilo synergicky propojit: doktorandi, kteří tvoří významnou část řešitelů projektu, se rozhodujícím způsobem podíleli na tvůrčím vytváření nejrůznějších materiálů pro výuku jako předpokladu pro onu „pozitivní změnu“ univerzitní geografie, a současně tím posilovali svoji pozici mladých výzkumníků.

Ne všechno se podařilo; někde nebyl dostatečný zájem, někde se očekávání a úkoly ukázaly jako nepřiměřeně velké. Ale myslím, že ještě není čas na bilancování. Za prvé, projekt stále probíhá a tato konference o metodách výuky je jeho významnou součástí. Za druhé, mnoho z nových studijních materiálů a „pomůcek“ a výukových metod, které jsou hlavním výstupem projektu, je ještě docela čerstvých, a potřebují čas, aby se ukázalo, zda, které z nich a do jaké míry se prosadí jako užiteční pomocníci provádění pozitivní změny v univerzitní výuce geografie.

Byl bych rád, kdybyste se v jednání této konference, dnes a zítra, podělili o své názory na způsoby řešení uvedených otázek či výzev, a kriticky zhodnotili inovace výuky, které jsme v posledních třech letech prováděli, za přítomnosti jejich autorů.

Děkuji za pozornost!